

A SZÁZADFORDULÓTÓL a felszabadulásig

A munkások kulturális egyesületeinek munkájáról beszél Gárdos Mariska

A kapitalista Magyarországon ez nem volt könnyű feladat. Az állam által létrehozott népművelésről szó sem lehetett, sőt mindenütt gátakba ütközött az a néhány úttörő, aki elhíntette a népművelési munka magvait. A vágy erősen élt ugyan a dolgozó rétegekben, de gazdasági helyzetükön minden szórványos, egyéni próbálkozás hajótörést szenvedett. A városokban az alacsony munkabérek a mindennapi beszerzését is kétségessé tették, a falvakban pedig, ahol az iskolakötelesek javarésze anyagiak hiányában iskolába se tudott járni, még reménytelenebbül festett, a helyzet.

A SZAKEGYLETEKBE MEGINDULT A HARC

Ilyen körülmények között a munkásmozgalomra hárult a dolgozók minden művelődési problémájának megoldása. A századforduló óta elsősorban a szakszervezeteké az érdem, hogy lépésről lépésre, egyre nagyobb teret és nyilvánosságot kiharcolva, a meglévő szerény anyagi lehetőségeket ötlettel, lelkesedéssel megtoldva, a kulturát, a tudást a dolgozó osztályok közkincsévé tették. A kilencszázas évek elején egymás után alakultak a városokban az egy-egy szakmát magukba záró szakegyletek, amelyeknek keretében céltudatos, rendszeres kulturális munka indult. Falun ugyanazt a célt szolgálták a különböző elnevezésű, szintén a szakszervezetek irányítása alatt álló olvasóköri, helyi csoportok stb.

Ezek a szervezetek csak óriási nehézségek árán tudták magukat fenntartani. Teljesen a tagságra voltak utalva, ami annyit jelentett, hogy a proletárok által fizetett tagdíjakból, gyakran önkéntes adományaikból bérelték az összejövetelekre szolgáló helyiségeket, rendelték meg a folyóiratokat, vásároltak könyveket, szerveztek színházlátogatásokat.

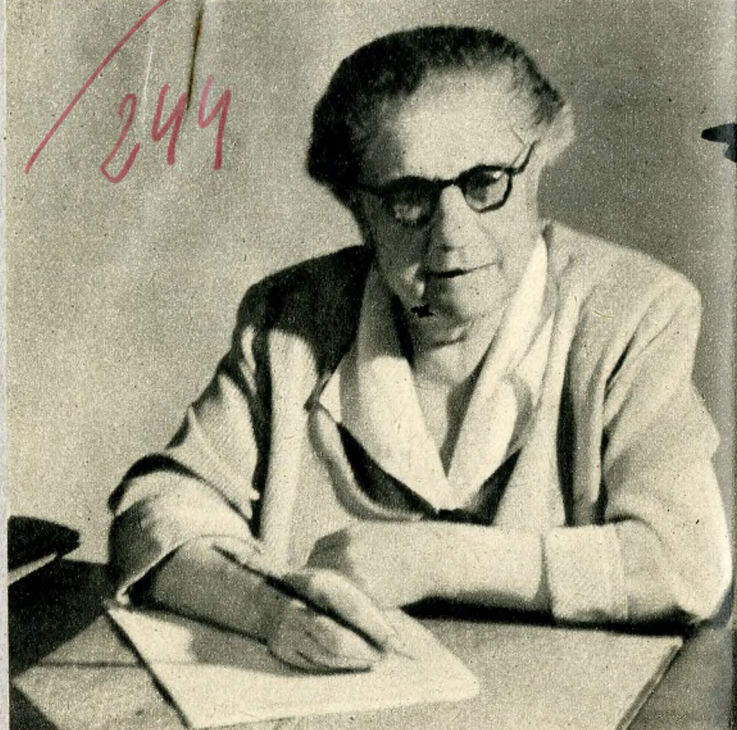
Ezekben az időkben — folytatja Gárdos Mariska — felemelő és nem mindennapi élményeim megrendítő és példái szemléltették, hogy a magyar munkás és paraszt szellemi éhsége, kultúra utáni vágya, hogyan törte át a hatalom állította politikai és gazdasági korlátokat. Új gúnyát nem tudtak venni maguknak és családtagjaiknak, de újságokat és könyveket vásároltak. Mindezek alapján joggal és büszkén mondhatjuk, hogy a századfordulótól a felszabadulásig, mintegy félévszázadon keresztül a művelődés a dolgozóknak a szak- és pártszervezetek által irányított önellátási programja volt. Jól megvalósított programja!

— Talán térjünk vissza a személyes élményekre. 8 éves volt, amikor részt vett az első munkásgyűlésen. Mi történt ezután?

— 14 éves múltam, amikor Petőfi „Az Apostol” című verséből szavaltam részleteket az egyik szakegyletben. — Elmosolyodik. — Ki is akartak csapni ezért az iskolából. Azt mondták, ha mindenáron Petőfit akarok szavalni, inkább szavaljam azt: „Kis lak áll a nagy Duna mentében”.

KEDÉLYES ESTÉK, SZÍNHÁZ, HANGVERSENY, KÖNYVEK

— Közben a munkásegyleti előadások kiterelvényesedtek. Műsoruk bővült, egyre több szint, ötletet, igazi művészi élményt nyújtottak a hallgatóknak. És mind gyakrabban került sor ilyen előadások rendezésére — 20—40 filléres belépődíjjal, de gazdag műsorral. Szavaltatok, énekszámok, jelenetek, monológok tarkították a műsort. Célunk az volt, hogy a szervezett munkásságon, a tőrzsgárdán keresztül minél nagyobb tömegeket nyerjünk meg, hiszen aki eljött és jól érezte magát, elhívta az ismerőseit, barátait, szaktársait is. Az igényes művész szemével nézve is elsőrangú magyar munkásdalárdák megteremtése, valamint az igazi magyar irodalom és zene széleskörű ismertetése — Petőfi a költészetben, Erkel, Liszt a zenében — szintén a szakegyletek érdeme. Ezek

Munkásgyűlés az Óbudai Hajógyárban. A szónok munkanélküliségről, a proletárok nyomorúságáról, a sápadt, kiéhezett munkásgyerekekről, a zálogházzal, a pusztító betegségekről beszél.

— Mond, apám — kérdi hazafelé menet Gárdos Márton hajógyári munkás 8 éves kislánya az édesapját — honnan ismer ez a bácsi minket? Honnan tud mindent a mi életünkről?

És arra gondol, hogy otthon mindig kevés a kenyér, hogy neki kell a zálogba szaladni, hogy apjának a filléres dohányra se jut.

— Nem bennünket ismer — mondja az apa —, a munkások életét ismeri, és az mindenütt egyforma ebben az országban.

1894-et írtak akkor.

MIÉRT ÉS HOGYAN

— Így kezdődött — mondja 64 év múltán Gárdos Mariska, a munkásmozgalom, a munkás kultúra régi harcosa — akkor fészkelte be magát agyamba a gyötrő kérdés: miért muszáj ennek így lennie, miért kell éheznie annak, aki dolgozik, miért van a munkásember elzárva mindattól, ami szép az életben, amiért élni érdemes.

A kérdésre persze akkor nem kapott választ, de egész életét feltette arra, hogy az ilyen kérdések örökre eltűnjenek a magyar dolgozók életéből. Amint tehetette, azok közé állt, akik megnyitották a munkásság és a paraszt-ság előtt a kultúra, a műveltség, az agyakat és szíveket formáló friss szellem kapuját.

Budapesti női confection munkások és munkásnők szakegylete

Budapest, VII., Király-utca 23.

1908. V. 8.

Gárdos Mariska köszönetnyilvánítása!

A Budapesti női Confection munkások és munkásnők szakegylete által f. é. március 22-én rendezett kedélyes estén a Kiváncsok nagyteremében előadott verset, amelynek szövegét az alábbi képen látható módon írtam le, és mint mint kedves emléket.

Ön elnökség

A NÉPMŰVELÉS története

a szakegyletek — később szakszervezetek — gombamódra szaporodtak. Egy-egy szakma köré csoportosulva behálózták az országot és bár a hivatalos fórumok — főként vidéken a fősztorgabírák — gyakran okoztak súlyos nehézségeket, népszerűségük egyre nőtt.

— Aztán tovább léptünk néhány lépéssel. A szakegyleti előadások, népszerű nevükön „kedélyes esték” folyamatos rendezésén túl, közös színházi látogatásokat szerveztünk. Szervezeteink — persze a minden szempontból kifogástalan darabokra — csoportosan szerezték be a jegyeket, később önállóan béreltünk ki egy-egy színházat vasárnap délelőtti munkás matinéra. Sok kedves emlékem maradt a színészekről, akik mindig fokozott örömmel játszottak munkásközönségnek. De közösen jártunk tárlatokra, múzeumokba, hangversenyekre is. Némi könnyebbséget jelentett, hogy akkoriban a burzsoázia — amelynek elsősorban állt módjában hangversenyre, színházba járni — nem töltötte meg a színház- és hangversenytermeket. Így a rendezők még örültek is, ha a munkásszervezetek nagyobb mennyiségű jegyet átvettek.

— És az írott szó, a könyvek?...

— Sok proletárárköltő és -író segítette e téren az előrejutást. Így; *Várnai Zseni*, *Peterdi Andor*, majd később felejthetelen *József Attilánk* és mások. Mai szemmel szinte el sem lehet képzelni, milyen nagy kincs volt akkor a könyv. Hónaljjarusok — munkanélküli szervezett munkások — vitték szét a gondosan megválogatott, baloldali könyveket a szak- és pártszervezetekbe, üzemekbe. A munkások pedig anyagi erejükhöz mérten örömmel vásároltak, persze főként heti részletre. Emlékszem, az egyik könyvem, *Ilja Ehrenburg* regénye a francia forradalomról — amit 1937-ben a Markóban fordítottam le — szintén így fogyott el, heti 1 pengős részletre.

SZEMINÁRIUMOK A SZABADBAN

Most áttér Gárdos Mariska arra, ami a fél évszázad talán legkedvesebb emléke: a munkás szemináriumokra.

Rákosfalva 1903. május 31. A Szocialista Kereskedelmi Alkalmazottak és Magántisztviselők Szakegyletének ünnepe. A. ünnepi beszédet Gárdos Mariska tartotta, a vasárnapi munkaszünet elnyerése alkalmából.

Izsák György

Meghívó.

A halogeti munkás-szövetkezeti szakegyletünk halálra 1902 évi március 16-án a Póts-féle vendéglő összes termében (Vig-utca és Békességi-utca sarkán) dal, tombola és színi-előadással egybekötve

kedélyes estélyt

vadász, melyre 1 szakdrámat és 4 vígjátékot családunkkal tiszteltet megírja

a halál vesztégre.

Belépési-díj szerényen: 40 fillér.

Kezdeti este 7 órakor.

Műsor:

1. Fel a színpad. Zsuzsák.
2. **VALAMI HIBÁJA VAN.**
Vígjáték egy aktusban. KISBERTYÚK szerzője: ...
Működők: ...
3. **NYELT NEM NYÁR.** ...
4. **BÉRTÉK.** ...
5. **A VÉGBERAZTÓ**
Vígjáték egy aktusban. ...
6. **ERŐS.** ...
7. **ERŐS.** ...
8. **MUNKÁSOK.** ...

Képek: ...
Képek: ...
Képek: ...
Képek: ...
Képek: ...
Képek: ...
Képek: ...
Képek: ...
Képek: ...
Képek: ...

Ő maga a hét minden napján tartott szemináriumot, átlagosan 40—50 hallgatóval. Barátiak, fesztelenek voltak ezek az összejövetelek, a hallgatók ezernyi kérdést tettek fel és mindent megvitattak, akár politikai, akár gazdasági vagy kulturális témáról volt szó. Évtizedeken keresztül sok ezer tanítványt mondhatott magáénak Gárdos Mariska, akik közül nem egy ma felelősségteljes állásban büszkén vallja, hogy Gárdos-tanítvány. És hogy egész emberként helyt tud állni, azt a szemináriumokon szerzett sokrétű ismereteknek is köszönheti.

— Végezetül talán beszéljünk arról, hogy az állandó üldözés, a mindenütt jelen levő spiclik miatt gyakran folyt a népművelő munka a szabadban. Ezerszámra vonultak ki a tanulni vágyó munkások és ifjúmunkások vasárnaponként a budai, vagy a pilisi hegyekbe, a csepeli dunaparttra, Kamaraerdőbe, Gödre, Lupa-szigetére. Itt csak a természet volt a tanúja annak, hogy a magyar munkásosztály felébredt, kilépett a sötétségből és erős, céltudatos léptekkel jó úton indul a szellem napvilágá felé.

